

**ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО;
ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО**

УДК

ГЕРМАНОВ О.П.

**ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН**

У статті на підставі положень наукових та навчальних джерел, а також з урахуванням нормативно-правових актів проаналізовано юридичний склад правопорушень у сфері земельних відносин. Визначено поняття «юридичний склад правопорушень у сфері земельних відносин». Виокремлено обов'язкові елементи юридичний склад правопорушень у сфері земельних відносин. Охарактеризовано сутність зазначених елементів та їх складових (додаткових, факультативних).

Ключові слова: об'єкт, об'єктивна сторона, правопорушення у сфері земельних відносин, суб'єкт, суб'єктивна сторона, юридичний склад правопорушення.

В статті на основі положень наукових та навчальних джерел, а також з урахуванням нормативно-правових актів проаналізовано юридичний склад правопорушень у сфері земельних відносин. Визначено поняття «юридичний склад правопорушень у сфері земельних відносин». Виокремлено обов'язкові елементи юридичний склад правопорушень у сфері земельних відносин. Охарактеризовано сутність зазначених елементів та їх складових (додаткових, факультативних).

Ключевые слова: объект, объективная сторона, правонарушения в сфере земельных отношений, субъект, субъективная сторона, юридический состав правонарушения.

The article analyzes the legal composition of offenses in the field of land relations based on the provisions of scientific and educational sources, as well as taking into account the normative legal acts. The concept of "legal structure of offenses in the field of land relations" is defined. The compulsory elements of the legal structure of offenses in the field of land relations are singled out. The essence of these elements and their components (additional, optional) is characterized.

Key words: legal structure of the offense, object, objective party, subject, subjective aspect, offenses in the field of land relations.

Юридичний склад правопорушень у сфері земельних відносин є сукупністю тих обов'язкових елементів, виокремлення яких дозволяє вести мову про існування специфічної групи правопорушень (власне, правопорушень у сфері земельних відносин) та кваліфікувати їх належним чином. М.В. Окерешко справедливо зауважує, що «кожне правопорушення являє собою певний юридичний факт, який має властиве тільки йому поєднання властивостей і особливостей. Зафіксувати ці особливості в правовій формі можливо лише шляхом формулювання типових, універсальних ознак, властивих даному виду правопорушень, абстрагуючись від деталей, що мають другорядне значення. Для цих цілей правовою наукою розроблена категорія «склад правопорушення», що є на сьогоднішній день теоретичною конструкцією, ще не закріпленою в чинному законодавстві. Дана конструкція дозволяє не тільки кваліфікувати діяння як правопорушення, а й дає підстави для притягнення порушника до юридичної відповідальності» [1, с. 81].

© ГЕРМАНОВ О.П. – здобувач кафедри адміністративного та митного права (Університет митної справи та фінансів)

Аналізуючи юридичний склад правопорушень у сфері земельних відносин, варто визначитись із його поняттям. Так, В.К. Колпаков наголошує на тому, що «вчення про склад правопорушення посідає одне з центральних місць в адміністративно-правовій науці та має велике практичне значення» [2]. Вчений-адміністративіст обґрунтовує це тим, що «по-перше, воно сприяє виявленню найбільш істотних ознак антигромадських діянь, їх розмежуванню і встановленню справедливих санкцій; по-друге, допомагає правозастосовним органам правильно кваліфікувати правопорушення та вживати адекватних їм заходів впливу; по-третє, дає можливість зрозуміти закон, допомагає навчання юристів і правовому вихованню громадян» [3, с. 123]. О.В. Белікова вважає, що «будь-яке протиправне, винне діяння, за здійснення якого чинним законодавством України передбачена адміністративна відповідальність, може бути визнане правопорушенням тільки за наявності у відповідному діянні певних ознак (елементів) складу адміністративного правопорушення» [4, с. 22].

В навчальних джерелах з адміністративного права можна знайти позицію, що юридичний склад адміністративного проступку – це «сукупність ознак єдності об'єктивних і суб'єктивних характеристик, які потрібні для визначення такого діяння правопорушенням (об'єкт проступку; об'єктивна сторона; суб'єкт проступку; суб'єктивна сторона)» [5, с. 293]. Т.О. Коломоєць зазначає, що склад адміністративного проступку – це «сукупність встановлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують діяння як адміністративне правопорушення» [6, с. 282]. В.В. Коваленко стверджує, що склад адміністративного правопорушення становить «сукупність головних, визначальних ознак, які виділені законодавцем як типові, необхідні і водночас достатні для притягнення особи до юридичної відповідальності» [7]. Отже, *юридичний склад правопорушень у сфері земельних відносин – це сукупність основних суб'єктивних та об'єктивних ознак, які характеризують діяння саме як правопорушення у сфері земельних відносин і є необхідними, належними і достатніми для притягнення особи до адміністративної відповідальності*. Відповідно до положень науково-практичного коментарю КпАП України, «адміністративне правопорушення з погляду його складу може бути проаналізоване у такий спосіб. Структура цього складу містить: 1) об'єкт правопорушення (суспільні відносини в тій чи іншій сфері, на нормальний розвиток яких посягає правопорушення); 2) об'єктивну сторону (конкретні дії, що виразилися в порушенні встановлених правил); 3) суб'єкт правопорушення (конкретна осудна фізична особа, що досягла 16-річного віку); 4) суб'єктивну сторону складу (є ставленням особи до вчиненого нею діяння, тобто вину у формі умислу або необережності). Всі перераховані ознаки визначають у сукупності склад адміністративного правопорушення (проступку)» [8]. Так, враховуючи наукові позиції адміністративного права і процесу, варто визначити, що до складу правопорушення у сфері земельних відносин входять чотири обов'язкові елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. Тому слід проаналізувати сутність і зміст цих обов'язкових елементів.

У навчальних та доктринальних джерелах, як правило, об'єктом правопорушень визначають «суспільні відносини, на які здійснюється посягання» [9, с. 230]. А.В. Гуржій та Ю.О. Мельник стверджують, що об'єктом адміністративного правопорушення «не можуть бути суспільні відносини, які регламентуються правовими нормами, але охороняються санкціями інших юридичних галузей (кримінального, цивільного, трудового права). Порушення цих відносин не є адміністративним проступком, що автоматично виключає наявність його складу та, відповідно, об'єкта» [10, с. 15]. Так, об'єкт правопорушення складають суспільні відносини, які регулюються адміністративним правом і на які здійснюється протиправне посягання.

У теорії адміністративного права і процесу запропоновано виокремлювати загальний, родовий та безпосередній об'єкти адміністративних правопорушень. Слід зауважити, що існує наукова позиція, відповідно до якої «загальний об'єкт – суспільні відносини, яким правопорушення завдає шкоди. Для таких відносин характерні, по-перше, нормативна врегульованість різних галузей права і, по-друге, їх охорона за допомогою адміністративних санкцій. Такий об'єкт є спільним для усіх видів адміністративних правопорушень» [11, с. 355]. Так, Т.О. Коломоєць зазначає: «якщо загальний об'єкт адміністративного правопорушення як сукупність суспільних відносин, які охороняються нормами адміністративного законодавства, на кваліфікацію не впливає, то родовий та безпосередній об'єкти є тими елементами, від чіткого й повного визначення яких залежить точне встановлення ознак конкретного правопорушення, обумовлення його місця в Особливій частині КпАП України» [6, с. 282]; родовий об'єкт складають «групи тотожних, однорідних суспільних відносин, які в сукупності складають загальний об'єкт і містяться в Особливій частині КпАП України» [6, с. 283]; безпосередній об'єкт – це «конкретні суспільні відносини,

що охороняються законом, яким і спричиняється шкода певним правопорушенням» [6, с. 283]. Таким чином, підтримуючи загальну адміністративно-правову тенденцію, слід виокремлювати загальний, родовий та безпосередній об'єкти правопорушень у сфері земельних правовідносин.

Досить слушно наголошує І.В. Федорчак на тому, що «одним із найважливіших елементів складу адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин є об'єкт протиправного посягання. Саме із встановлення об'єкта протиправного посягання розпочинається здійснення кваліфікації адміністративного правопорушення. Встановлення об'єкта адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин має важливе значення для виявлення характеру і ступеня суспільної небезпеки цього протиправного посягання, його правильної кваліфікації, відмежування від суміжних правопорушень» [12, с. 159]. Ю.В. Корнєєв, аналізуючи склад земельного правопорушення, вважає, що «об'єкт земельного правопорушення поділяється на загальний та безпосередній. Загальним об'єктом земельного правопорушення виступають суспільні земельні відносини, що регулюються та охороняються нормами права. Безпосереднім об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини у сфері використання та охорони земель, а також земельні права та законні інтереси власників земельних ділянок і землекористувачів, інших суб'єктів земельних правовідносин» [13]. О.С. Літошенко дублює таку позицію і зазначає, що, «загальним об'єктом земельного правопорушення виступають суспільні земельні відносини, що регулюються та охороняються правом; безпосереднім об'єктом є суспільні відносини у сфері використання та охорони земель (земельний правопорядок), а також земельні права та законні інтереси власників земельних ділянок та землекористувачів» [14]. В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич та М.В. Шульга висловлюють думку, що «серед об'єктів правопорушень у сфері земельних відносин слід виділяти: 1) суспільні земельні відносини; 2) права і законні інтереси власників, землекористувачів, у тому числі орендарів, та інтереси українського народу; 3) суспільні відносини у сфері використання та охорони земель; 4) земельний правопорядок» [15, с.372].

Таким чином, об'єктом правопорушення у сфері земельних відносин є сукупність тих суспільних відносин, на які відбувається посягання і яким завдається шкода. Загальний об'єкт правопорушень у сфері земельних відносин становлять (що вже обумовлено самою назвою цієї групи правопорушень) власне земельні відносини, тобто суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею. Родовий об'єкт правопорушень у сфері земельних відносин залежить від конкретної групи суспільних відносин, на які здійснюється посягання. Враховуючи положення КпАП України, яким врегульовано питання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин, можна виокремити такі родові об'єкти правопорушень (за назвами глав КпАП України): 1) суспільні відносини у сфері охорони природи; 2) суспільні відносини у сфері використання природних ресурсів; 3) суспільні відносини у сфері сільського господарства, 4) суспільні відносини у сфері порушення ветеринарно-санітарних правил; 5) суспільні відносини у сфері транспорту, в галузі шляхового господарства і зв'язку; 6) суспільні відносини у сфері встановленого порядку управління. Безпосередній об'єкт правопорушень у сфері земельних відносин стосується конкретної сфери суспільних відносин, які охороняються законом, і ним можуть бути: суспільні відносини у сфері раціонального землекористування та охорони земель (ст. 52, 53, 54 КпАП України); суспільні відносини у сфері володіння та користування земельними ділянками (ст. 53-1 КпАП України); суспільні відносини у сфері землеустрою, державного управління земельними ресурсами, державного контролю за використанням та охороною земель, моніторингу земель та земельного оподаткування (ст. 53-2, 53-3 КпАП України); суспільні відносини у сфері володіння, користування, розпорядження земельною ділянкою (ст. 53-4, 53-5 КпАП України); суспільні відносини у сфері ведення державного земельного кадастру (ст. 53-6 КпАП України); суспільні відносини у сфері землеустрою (ст. 55, 56 КпАП України); суспільні відносини, що складаються у сфері охорони надр (ст. 57, 58 КпАП України); суспільні відносини, що складаються у сфері використання земель державного лісового фонду (ст. 63, 69 КпАП України); суспільні відносини у сфері використання земель автомобільного транспорту (ст. 141, 142 КпАП України) тощо.

В той же час, варто додати, що при вчиненні правопорушення шкода може завдатися не одній групі суспільних відносин, а декільком, тому можна вести мову про виокремлення декількох об'єктів правопорушення (їх називають «головним» [6, с. 283] або «основним» [16, с. 84] та «додатковим» [6, с. 283; 16, с. 84]). При чому, в розрізі додаткового об'єкта виокремлюють обов'язковий та факультативний об'єкти, де «додатковий обов'язковий об'єкт – це такий об'єкт, який у складі адміністративного правопорушення є завжди, а тому його виявлення є необхідною умовою для правильної кваліфікації діяння [17, с. 196]», а додатковий факультативний об'єкт – це

«суспільні відносини, на які правопорушник може посягнути (а може і не посягнути) одночасно з посяганням на основний об'єкт даного адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин» [12, с. 162].

Складовою частиною об'єкта адміністративного правопорушення є предмет (речі, предмети матеріального світу, гроші, цінні папери, з приводу яких виникають суспільні відносини [6, с. 283-284]). І.В. Федорчак вважає, що «предметом адміністративного правопорушення є речі матеріального світу, впливаючи на які, правопорушник здійснює посягання на безпосередній об'єкт адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин» [12, с. 162]. Наприклад, при псуванні сільськогосподарських та інших земель, забрудненні їх хімічними і радіоактивними речовинами, нафтою та нафтопродуктами, неочищеними стічними водами, виробничими та іншими відходами (ст. 52 КпАП України) предметом такого правопорушення буде земельна ділянка.

Наступним елементом юридичного складу адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин є об'єктивна сторона. А.В. Хрідочкін зазначає, що «об'єктивна сторона – досить складне правове поняття, як правило, з ним пов'язують зовнішній бік протиправного посягання на суспільні відносини, охоронювані законом» [18, с. 74]. Об'єктивна сторона складу земельного правопорушення – це «система передбачених правовою нормою ознак, що характеризують його зовнішню сторону. Об'єктивну сторону правопорушення становлять конкретні дії (наприклад, зайняття земельної ділянки) або бездіяльність (наприклад, невиконання заходів щодо охорони земель) правопорушника, який посягає на земельні інтереси учасників земельних відносин, тобто власне протиправне діяння, а також шкідливі наслідки діяння, причинний зв'язок між протиправним діянням та його шкідливими наслідками, що настали, час, місце, умови, способи та засоби вчинення земельного правопорушення. Саме протиправне діяння є обов'язковою ознакою земельного правопорушення, всі інші ознаки – факультативними» [13]. За дослідженням О.О. Літошенко, об'єктивну сторону правопорушень у сфері земельних відносин становлять «конкретні протиправні діяння правопорушника, які можуть набувати форми як активних дій (самовільне зайняття земельної ділянки, знищення межових знаків тощо), так і бездіяльності (невиконання заходів щодо охорони земель, забруднення сільськогосподарських земель тощо)» [14]. І.В. Федорчак слушно зауважує, що «до обов'язкових ознак адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин належить діяння у формі дії або бездіяльності. Без діяння правопорушника не може бути вчинене жодне адміністративне правопорушення. Діяння завжди або безпосередньо вказується в диспозиції статті Особливої частини КпАП України, або однозначно впливає з її змісту і, таким чином, виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин. Тому встановлення ознак такого діяння (дії чи бездіяльності) правопорушника є обов'язковим у кожній справі про адміністративне правопорушення у сфері земельних правовідносин» [19, с. 137-138]. Таким чином, можна стверджувати, що об'єктивна сторона правопорушень у сфері земельних відносин є зовнішньою стороною правопорушення і має свій прояв у діянні, яке є конкретною протиправною поведінкою особи. Така поведінка може виражатися у формі дії або бездіяльності. Ці дві форми за змістом мають протилежне значення, тому що дія передбачає активну, свідому, суспільно шкідливу, протиправну поведінку суб'єкта, яка направлена на порушення встановленої заборони, правила, правової норми (наприклад, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, які негативно впливають на стан земель, неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень тощо). Окрім того, слід брати до уваги, що «рефлекторні дії, що відбуваються поза контролем свідомості та не виражають волю особи, не можуть утворити дію як ознаку об'єктивної сторони адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин, а думки, наміри, почуття людини, які не знайшли зовнішнього прояву, також не визнаються дією» [20, с. 360]. Бездіяльністю ж є суспільно шкідлива, протиправна, пасивна поведінка суб'єкта, яка полягає в утриманні від вчинення конкретної дії, яку він повинен був і міг виконати в конкретних умовах (наприклад, нежиття заходів по боротьбі з бур'янами, невиконання природоохоронного режиму використання земель, невиконання умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту тощо). До того ж, варто враховувати, що «обов'язковою умовою адміністративної відповідальності у сфері земельних правовідносин особи за бездіяльність є наступне: 1) наявність у неї обов'язку діяти певним чином; 2) наявність у даних конкретних умовах реальної можливості діяти в такий спосіб» [19, с. 138]. Таким чином, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони правопорушень у сфері земельних відносин є наявність діяння

у формі дії чи бездіяльності, проте у навчально-наукових джерелах виокремлюють ще низку додаткових, факультативних ознак. Так, до факультативних ознак об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення у сфері земельних відносин належать: «суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб вчинення правопорушення. Ці ознаки, фактично притаманні адміністративному правопорушенню як явищу реальної дійсності, далеко не завжди вказуються в законі про адміністративну відповідальність як ознаки конкретного складу адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин» [19, с. 138]. Так, об'єктивна сторона правопорушень у сфері земельних відносин має обов'язкові ознаки (діяння у формі дії чи бездіяльності), без існування яких можна вести мову про відсутність складу правопорушення і, власне, самого правопорушення; та необов'язкові або факультативні (суспільно шкідливі наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, місце, час, обстановка, спосіб вчинення правопорушення), які залежать від конкретної ситуації і можуть розглядатися в окремих випадках.

У цьому контексті, ведучи мову про суспільно шкідливі наслідки, варто зазначити, що ними є та шкода (майнова чи немайнова), яка завдана внаслідок вчинення правопорушення. Така шкода може бути завдана тим суспільним відносинам, які охороняються законом. В залежності від ознаки завданої шкоди, в теорії адміністративного права виокремлюють два види складів правопорушень: «матеріальні (з обов'язковим настанням матеріальних шкідливих наслідків) та формальні (без настання шкідливих матеріальних наслідків) [6, с. 288-289]». Більшість юридичних складів правопорушень у сфері земельних відносин є формальними, тобто значення має саме протиправна поведінка. Хоча в окремих статтях КпАП України є вказівка на шкідливі наслідки («псування» – ст. 52, «знищення або пошкодження» – ст. 53, «знищення» – ст. 56 тощо), однак на кваліфікацію діяння вони майже не впливають. Причинно-наслідковий зв'язок між адміністративним правопорушенням у сфері земельних правовідносин, і наслідком, що настав, означає наявність взаємозалежності протиправних дій і кінцевого результату правопорушення. Такий зв'язок має значення для з'ясування всіх обставин справи та визначення умов, що призвели до такого наслідку. В той же час, варто звернути увагу на те, що «шкідливі наслідки і причинний зв'язок обов'язкові лише в матеріальних складах» [6, с. 284]. А, враховуючи те, що склади правопорушень у сфері земельних відносин у своїй більшості є формальними, то і причинно-наслідковий зв'язок не завжди підлягає встановленню при кваліфікації. Спосіб вчинення адміністративного правопорушення є сукупність тих прийомів, методів, дій, з використанням яких вчиняється правопорушення. Спосіб вчинення правопорушення становить форму прояву протиправної дії чи бездіяльності. КпАП України у диспозиціях статей, якими визначається адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин, не містить вказівки на спосіб вчинення таких правопорушень. Місцем вчинення адміністративного правопорушення є певна територія, де вчиняється протиправна поведінка і настають його суспільно шкідливі наслідки. Наприклад, місце вчинення адміністративного правопорушення є важливим при знищенні межових знаків (ст. 56 КпАП України), тому що відповідно до Закону України від 19.06.2003 р. «Про державний контроль за використанням та охороною земель», знищення межових знаків – це «дії громадян, які призвели до втрати в натурі (на місцевості) меж земельної ділянки, внаслідок чого виникає потреба у проведенні додаткових геодезичних робіт з їх відновлення» [21]. Саме визначення меж земельної ділянки на певній місцевості і впливатиме на кваліфікацію діяння. Час вчинення адміністративного правопорушення – це певний темпоральний проміжок, протягом якого відбувається протиправна поведінка і настають суспільно шкідливі наслідки. Наприклад, час вчинення адміністративного правопорушення має значення при кваліфікації дій, передбачених ст. 53-6 КпАП України, де порушенням законодавства про Державний земельний кадастр визнається, окрім іншого, і порушення встановлених законом строків внесення відомостей до Державного земельного кадастру. Обставиною вчинення правопорушення у сфері земельних правовідносин слід визнати конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється земельне правопорушення. Так, наприклад ст. 55 КпАП України «Порушення правил землеустрою» передбачено адміністративну відповідальність за відхилення від затверджених в установленому порядку проектів землеустрою. Таким чином, затверджені умови проекту землеустрою можна розглядати в якості обставини вчинення правопорушення.

Звертаючи увагу на суб'єктів адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин, варто зауважити, що досить поширеною науковою позицією у навчальній літературі є така: «суб'єктом адміністративного правопорушення визнається фізична особа, яка досягла на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку» [22, с. 181]. Це підтверджується і

ст. 12 КпАП України, де передбачено, що «адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку» [23]. Слід помітити, що у КпАП України мова йде про «особу», без зазначення її статусу або приналежності, однак інші положення (зокрема, ст. 10-13, 16-20 КпАП України) містять підстави стверджувати, що мова йде про фізичних осіб. Тобто, відповідно до таких формулювань загальними умовами, за наявності яких особу можна вважати суб'єктом адміністративного правопорушення є: 1) це фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства, адже, відповідно до ст. 16 КпАП України, іноземці і особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах з громадянами України); 2) досягнення встановленого віку (16-річного, окрім того треба враховувати, що відповідно до ст. 13 КпАП України, до осіб віком від 16-ти до 18-ти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КпАП України); 3) осудність особи (адже відповідно до ст. 20 КпАП України, не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабощу чи іншого хворобливого стану).

Звертаючись до галузевих доктринальних досліджень, варто помітити, що Ю.В. Корнєєв вважає, що «самостійним елементом земельного правопорушення є суб'єкт правопорушення, тобто особа, яка його вчинила і повинна за це нести відповідальність» [13]. О.С. Літошенко зазначає, що суб'єктами земельних порушень можуть бути «як окремі громадяни, так і посадові особи, а також органи державної влади та місцевого самоврядування» [14]. На думку О.В. Стукаленко, аналіз спеціальних ознак суб'єктів адміністративних проступків у сфері земельних відносин дає підстави акцентувати, що важливого значення при цьому набувають не всі спеціальні ознаки (наприклад, стать, освіта, релігія, вік тощо), а лише ті, які свідчать про службове становище особи або про особливості трудової діяльності – посадова особа, а також ознаки, що характеризують зв'язок суб'єкта проступку з предметом правопорушення (землевласник, землекористувач, орендар, концесіонер та інші) [24, с. 70]. Ст. 14 КпАП України передбачено, що «посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків» [23]. Таким чином, нормативно визначено посадових осіб як можливих суб'єктів таких правопорушень. Так, посадові особи можуть бути суб'єктами адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин, визначених ст. 52, 53, 53-1, 53-2, 53-3, 53-4, 54 тощо. Ст. 53-6 КпАП України містить положення щодо відповідальності державних кадастрових реєстраторів. Статус таких осіб визначений ст. 9 Закону України від 07.07.2011 р. «Про Державний земельний кадастр» [25].

Окремо слід зауважити, що КпАП України передбачено можливість притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин і суб'єктів підприємницької діяльності (прямо називається у ст. 52 КпАП України), однак вони можуть притягатися до відповідальності лише у тому випадку, коли правопорушення вчинено у процесі здійснення ними підприємницької діяльності. В іншому випадку (якщо вчинення проступку не є наслідком підприємницької діяльності), порушники можуть бути притягнуті до відповідальності як фізичні особи.

Варто зазначити, що суб'єктом адміністративних правопорушень у сфері земельних відносин можуть бути не лише фізичні, а й юридичні особи. Хоча про це прямо не зазначено у КпАП України, однак посилання на відповідальність юридичних осіб можна знайти у інших нормативно-правових актах, зокрема у Земельному кодексі України (ст. 211), у Законі України від 19.06.2003 р. «Про охорону земель» (ст. 56) [26], Законі України від 14.10.1994 р. «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» [27], Законі України від 24.02.1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (ст. 46) [28] тощо. Д.М. Лук'янець, виокремлюючи юридичних осіб як суб'єктів адміністративних правопорушень, акцентує на їх особливостях: відсутність у юридичних осіб власних психічних характеристик; участь юридичних осіб у правовідносинах через уповноважених представників; наявність у юридичних осіб внутрішньої організаційної структури; специфічні параметри оцінки діяльності юридичних осіб [29, с. 18]. Проте такі особливості не усувають можливості застосування адміністративної відповідальності до юридичних осіб за правопорушення у сфері земельних відносин.

Суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення загалом – це «сукупність ознак, які характеризують суб'єктивне (психічне) ставлення особи до вчиненого нею протиправного діяння та його негативних наслідків, а саме вина, мотив і мета правопорушення» [5, с. 295]; або «психічна діяльність особи, пов'язана із вчиненням нею суспільно шкідливого діяння» [6, с. 287]; або «внутрішній бік проступку, психічні процеси, які відбуваються в свідомості суб'єкта, що характеризують його волю, викривають думки, наміри» [6, с. 287]. Вина є основною і обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого адміністративного правопорушення, в тому числі і у сфері земельних відносин. Виною є психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно шкідливого діяння і його наслідків, яке може виявлятися у формі умислу або необережності. Мотив і мета вчинення адміністративного правопорушення є факультативними ознаками суб'єктивної сторони складу правопорушення. Мотив – це усвідомлене особою внутрішнє спонукання, яким вона керувалася під час вчинення правопорушення (корисливість, жадоба, помста, кар'єризм тощо), а мета – це протиправний результат, наслідок, якого прагне досягти особа вчиненням адміністративного правопорушення (модель майбутнього).

О.С. Літошенко вважає, що «суб'єктивна сторона земельного правопорушення характеризується обов'язковою наявністю вини у формі умислу (навмисне самовільне захоплення земельної ділянки) або необережності (забруднення земель тощо)» [14]. В той же час, науковець звертає увагу на те, що «визначення суб'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення, суб'єктом якого виступає юридична особа є одним з основних проблемних питань конструкції адміністративної відповідальності юридичної особи, адже однією з ознак суб'єктивної сторони правопорушення є вина, тобто психічне ставлення правопорушника до своїх дій та їх наслідків, виявлене у формі умислу або необережності, а питання вини юридичної особи як суб'єкта адміністративної відповідальності на сьогоднішній день сучасною наукою в достатній мірі не вивчено» [30, с. 25-26].

О.І. Миколенко та О.В. Дуліна зазначають, що «суб'єктивна сторона адміністративних проступків в сфері земельних відносин виражається, як правило, у формі умислу. Так, адміністративні проступки у сфері земельних відносин можуть вчинятися як:

- умисно (у формі прямого та непрямого умислу): порушення правил використання земель (ст. 53 КпАП України); самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53-1 КпАП України); перекручення або приховування даних державного земельного кадастру (ст. 53-2 КпАП України); зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу (ст. 53-3 КпАП України);

- тільки у формі прямого умислу: незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 53-4 КпАП України);

- умисно і з необережності: псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст. 52 КпАП України); порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою (ст. 53-5 КпАП України); порушення законодавства про Державний земельний кадастр (ст. 53-6 КпАП України); порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст. 54 КпАП України); порушення правил землеустрою (ст. 55 КпАП України); знищення межових знаків (ст. 56 КпАП України)» [31, с. 72-73].

Враховуючи проведений аналіз нормативно-правових актів, доктринальних положень, варто зазначити, що юридичним складом правопорушень у сфері земельних відносин є сукупність основних суб'єктивних та об'єктивних ознак, які характеризують діяння саме як правопорушення у сфері земельних відносин і є необхідними, належними і достатніми для притягнення особи до адміністративної відповідальності. До складу правопорушення у сфері земельних відносин входять чотири обов'язкові елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. Вірне визначення цих чотирьох елементів, а також окремих їх складових впливає на кваліфікацію вчиненого діяння, законного визначення справедливого адміністративного стягнення та забезпечення прав осіб, які притягаються до адміністративної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Окерешко М.В. Поняття і склад адміністративного правопорушення вчиненого лікарем у сфері охорони здоров'я населення. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 80–84.
2. Колпаков В.К. Склад адміністративного проступку: поняття та види. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2014. № 1. С. 8–12.
3. Колпаков В.К., Гордєєв В.В. Теорія адміністративного проступку. Монографія. Харків: Харків юридичний, 2016. 344 с.

4. Белікова О.В. Юридичний склад адміністративного правопорушення. *Держава та регіони. Серія: право*. 2013. № 3 (41). С. 22–28.
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
6. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
7. Курс адміністративного права України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко [та ін.] / за ред. В.В. Коваленка. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
8. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / Каложний Р.А., Комзюк А.Т., Погрібний О.О. та ін. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 781 с. URL: <http://uristinfo.net/adminpravo/131-ra-kaljuzhnij-naukovo-praktichnij-komentar-kupap/3404-rozdil-ii-administrativne-pravoporushennja-i-administrativna-vidpovidalnist-i-zagalna-chastina-glava-2-administrativne-pravoporushennja-i-administrativna-vidpovidalnist.html>.
9. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2007. 624 с.
10. Гуржій А.В., Мельник Ю.О. Об'єкт правопорушення як критерій структуризації адміністративно-деліктного законодавства. *Юридична наука*. 2015. № 4. С. 14-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_4_4.
11. Курс адміністративного права України : підруч. / Колпаков В.К., Кузьменко О.В., Пастух І.Д., Сущенко В.Д. та ін. [2-ге вид., перероб. і допов.]. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 872 с.
12. Федорчак І. В. Адміністративно-правова характеристика об'єкта адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2014. № 1. С. 158-163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2014_1_29.
13. Корнєєв Ю. В. Земельне право. 2-ге вид. перероб. та доп. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 248 с.
14. Літошенко О.С. Особливості адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1 (263). С. 63–67.
15. Семчик В.І., Кулинич П.Ф., Шульга М.В. Земельне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2008. 600 с.
16. Шкарупа К.В. Адміністративна відповідальність за невиконання законних вимог державного виконавця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 230 с.
17. Шепетько С.А. Об'єктивні ознаки адміністративного делікту юридичної особи. *Митна справа*. 2012. № 1 (79), ч. 2, кн. 1. С. 195–199.
18. Хрідочкін А.В. Об'єктивні ознаки складу адміністративного правопорушення у сфері інтелектуальної власності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2018. Вип. 31. С. 73–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2018_31_20.
19. Федорчак І.В. Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право*. 2014. Вип. 24. Т. 3. С. 137–140.
20. Земляна І.В. Об'єктивна сторона адміністративного делікту у сфері земельних правовідносин в АР Крим. *Митна справа*. 2013. № 3. Ч. 2. Кн. 2. С. 359–363.
21. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15>.
22. Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і фак. / Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, В.М. Гаращук [та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2000. 525 с.
23. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n68>.
24. Стукаленко О.В. Адміністративна відповідальність за порушення норм земельного законодавства (матеріальний і процесуальний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2008. 210 с.
25. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>.
26. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.
27. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності : Закон України від 14.10.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208/94-%D0%B2%D1%80>.

28. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>.

29. Лук'янець Д.М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми право реалізації : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2007. 410 с.

30. Літошенко О.С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2004. 199 с.

31. Миколенко О.І., Дуліна О.В. Суб'єкт адміністративної відповідальності в доктрині сучасного адміністративного права (на прикладі адміністративних правопорушень в сфері земельних відносин) : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 200 с.

УДК 343.3.7

МУРИХІН С.В.

СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

У роботі досліджуються проблеми встановлення сутності екологічної безпеки як родового об'єкту екологічних злочинів. Автором охарактеризовано систему екологічних злочинів за безпосередніми об'єктами суспільно небезпечного посягання і виділено: злочини міжнародного характеру (їх безпосереднім об'єктом є екологічна безпека людства; злочини, об'єктом посягання яких є порушення порядку здійснення дозвільно-ліцензійних, контрольно-наглядових проваджень; злочини у сфері ядерної та радіаційної безпеки; злочини у сфері біологічної безпеки; злочини, що порушують режим обігу інформації про стан навколишнього природного середовища; злочини проти порядку використання окремих диференційних природних об'єктів та їх ресурсів. Автором наголошено, що порушення вимог екологічної безпеки має бути визначено як родовий об'єкт злочинів проти довкілля (екологічних злочинів). Автором обґрунтовано, що встановлення такої системоутворюючої ознаки екологічних злочинів має бути основою для подальшої систематизації кримінально-правового законодавства у частині здійснення узагальненого розуміння «екологічний злочин», родовим об'єктом якого має бути визначено порушення стану екологічної безпеки як складової національної безпеки, і відповідно безпосередніми об'єктами злочинного посягання має бути встановлено порушення порядку здійснення дозвільно-ліцензійних, контрольно-наглядових проваджень; ядерна та радіаційна безпека; біологічна безпека; доступ до екологічної інформації; режим поводження з техногенними відходами; порядок використання диференційованих природних об'єктів та їх ресурсів. Автором визначено екологічні злочини як винне суспільно небезпечне діяння, що посягає на суспільні відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища, стандартів екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, заборона вчинення яких встановлена чинним кримінально-правовим законодавством і карається застосуванням заходів кримінально-правової відповідальності.

Ключові слова: екологічна безпека, екологічні злочини, національна безпека, об'єкт злочину, природні об'єкти, природні ресурси.

В работе исследуются проблемы установления сущности экологической безопасности как родового объекта экологических преступлений. Автором охарактеризованы систему экологических преступлений по непосредственными объектами общественно опасного посягательства и выделено: преступления международного характера (их непосредственным объектом является экологическая безопасность